

**PSIXOLOGİYA
ПСИХОЛОГИЯ
PSYCHOLOGY**

**ÜMUMİ PSIXOLOGİYA
ОБЩАЯ ПСИХОЛОГИЯ
GENERAL PSYCHOLOGY**

UOT 159.9

BIHEVIORİZM NƏZƏRİYYƏSİ PERSPEKTİVİNDƏ İNTİHAR PROBLEMİ

Məhərrəm Sabir oğlu Əliyev

Azərbaycan Dillər Universitetinin elmlər doktoru

programı üzrə qiyabi doktorantı,

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Ümumi psixologiya

kafedrasının dosenti, psixologiya üzrə fəlsəfə doktoru

ORCID: 0000-0002-3762-8745

E-mail: dos.m.aliyev@gmail.com

Açar sözlər: intihar, biheviorizm, möhkəmləndirmə, klassik şərtlənmə, operant şərtlənmə, müşahidə yolu ilə öyrənmə

Ключевые слова: самоубийство, бихевиоризм, подкрепление, классическое обусловливание, оперантное обусловливание, обучение через наблюдение

Key words: suicide, behaviorism, reinforcement, classical conditioning, operant conditioning, observational learning

Bihevioristik nəzəriyyələr ətraf mühitin təsirlərinə, öyrənilmiş davranışlara və möhkəmləndirmə nümunələrinə diqqət yetirməklə intiharı anlamaq və həll etmək üçün etibarlı çərçivə təklif edir. Bu prinsipləri müasir terapevtik yanaşmalarla birləşdirərək, davranışçılar intihar riskini azaltmaq və dözümlülüyü artırmaq üçün effektiv müdaxilələr hazırlaya bilərlər.

Giriş

Biheviorist nəzəriyyələrdən yola çıxaraq intiharı öyrənmək, daxili psixi vəziyyətlərə və ya şüursuz proseslərə deyil, müşahidə edilə bilən davranışlara və ətraf mühitin təsirlərinə diqqət yetirərək bu problemin həllinə fokuslanmağı əsasdır. Biheviorizm şərtlənmə və möhkəmləndirmə yolu ilə öyrənməyi vurğulayır. Bu isə, intihar davranışının inkişafı və dəstəklənməsi haqqında təsəvvür yarada bilər. Bu anlamda məqalənin məzmununu təşkil edəcək strukturu təxminən növbəti şəkildə tərtib edə bilərik.

Birincisi, biheviorist nəzəriyyələr davranışın formalaşmasında xarici stimulların rolunu vurğuladığı üçün intiharı anlamaq adına ətraf mühitin stimullarını və amillərini təhlil etmək məqsəduyğun olar. Maraqlıdır ki, hansı ətraf mühit faktorları (travma, stress və ya imtina kimi) intihar davranışından öncə gəlir? Biheviorizmə görə, cavab, əlbəttə ki, möhkəmləndirmə ola-raq. Bu (müsbət və ya mənfi anlamda), intihar davranışı ehtimalını möhkəmləndirir, yoxsa artı-

rır? Meditasiya, stressdən xilas olmaq və ya hədsiz emosiyaları azad etmək kimi amillər möhkəmləndirici rolunu oynaya bilərmi?

İkincisi, intiharı izah edə bilmək adına klassik və operant şərtlənməni istifadə edə bilərik. Klassik şərtlənmə stimullar arasındakı assosiasiyaların öyrənilmiş davranışa necə gətirə biləcəyini izah edir. Xarici və emosional amillər (məsələn, konflikt, itki) suicidal düşüncə yaxud əməllərlə necə əlaqəlidir? Məkan, yaxud ildönümü kimi konkret siqnallar özünə zərərverməyə gətirəcək şərti cavab triqgeri ola bilər. Davranışın nəticələrinə fokuslanan operant şərtlənmə intiharla bağlı davranış haqqında təsəvvür verə bilər. Həm müsbət və mənfi möhkəmləndirmə, həmçinin cəza intihar davranışını və ya intihara cəhdi açıqlamaq üçün imkan yaradır. Məsələn, a) bəzi insanlar üçün suicidal davranış empatiyanın yaxud marağın ifadəsi ilə müşayiət edilə bilər, hansı ki, müvafiq davranışı möhkəmləndirir (müsbət); b) intihar cəhdi dözülməz ağrıdan yaxud stressdən qaçışı təmin edə bilər, hansı ki, müvafiq davranışı möhkəmləndirir (mənfi); Suicidal cəhd yaxud davranışa görə sosial “damğa” yaxud cəza fərdi fərqlərdən asılı olaraq müvafiq davranışı zəiflədə yaxud dərinləşdirə bilər.

Üçüncüsü, A. Banduranın (1925-2021) sosial öyrənmə (müşahidə ilə öyrənmə) nəzəriyyəsi modelləmənin rolunu vurğulayaraq bihevizmi genişləndirir (1). KİV-də göstərilən, ailədə yaxud dostlar qrupunda baş verən suicidal davranışın insanlara necə təsir etdiyini müvafiq nəzəriyyə – məsələn, intihar klasterlərini ((ing. cluster — topluluq) — müstəqil vahid kimi nəzərdən keçirilə bilən bir neçə eynicinsli elementlərin birləşməsi) yaxud infeksiyanın nəticələrini modelləmə – ilə izah etmək olar. Eyni zamanda, intiharlar haqqında tarixçənin sosial kontekstdə təsirini öyrənməklə bizi maraqlandıran suala bihevizm prizmasından cavab vermək olar.

Dördüncüsü, bihevizm nöqteyi-nəzərindən intiharın qarşısını almaq üçün davranış texnikalarına əsaslanan müdaxilələr tərtib edilir. Geri çəkilməyə və hərəkətsizliyə qarşı mübarizə aparmaq üçün mükafatlandırıcı fəaliyyətlərdə insanların iştirakını təşviq etmək üçün *davranış aktivləşdirilir*. Stresslə mübarizə mexanizmlərini, problem həllini və cavab olaraq intihara olan inamı azaltmaq üçün *ünsiyyət qurmaq bacarığı öyrədilir*. İntihardan qaçmaq və sağlam davranışlara qoşulmaq üçün strukturlaşdırılmış mükafat sisteminin hazırlanması ilə *fövqəladə halların idarə edilməsinə* nail olunur. Şəxsləri təhlükəsiz və idarə olunan şəkildə narahatlıq doğuran stimullara məruz qoymaqla, tədricən təhqiramiz münasibətlər zəiflədilir, nəticədə intihara gətirə biləcək *hiperhəssaslıq nəzarət altına alınmış* olur.

Beşincisi, intiharların önənməsi istiqamətində aparılan davranışçı tədqiqatlar çox vaxt nəzarət edilən eksperimentlərə əsaslanır. Məsələn, mümkün tədqiqatlara aşağıdakılar daxildir: a) Ətraf mühitdəki dəyişikliklərin (məsələn, stress amillərinin və ya gücləndiricilərin dəyişdirilməsi) intihar düşüncələri və ya davranışlarının tezliyinə necə təsir etdiyini yoxlamaq; b) İntihar davranışlarının azaldılmasında möhkəmləndirmə cədvəlləri və ya s. kimi davranış müdaxilələrinin effektivliyinin qiymətləndirilməsi.

Altıncısı, bihevizm də, öz növbəsində multidissiplinar perspektivdən çıxış edərək, yalnız davranışçılığın izah edə bilmədiyi problemləri həll etmək üçün sosial-koqnitiv və mədəni yanaşmalarla birləşməyə çalışır. Müvəqqəti olaraq o, koqnitiv-davranışçı terapiyanı (KDT) düşüncə və davranış modellərini həll etmək üçün tamamlayıcı üsullarla birləşdirir. Eyni zamanda, intihar davranışının ətraf mühit təsirlərində mədəni fərqlərinin araşdırılması ilə məşğul olur.

Biheviroistik yanaşma müşahidə edilə bilən davranış və praktiki müdaxilələr əsasında intiharın hərtərəfli başa düşülməsini təmin edir.

Metod. Klassik və müasir bihevizorizmə həsr olunmuş ədəbiyyatların təhlili nəticəsində alınmış məlumatların sistemləşdirilməsi, təsnif edilməsi və interpretasiyası həyata keçirilmişdir. Müxtəlif bihevizoristlərin nəzəri fikirləri və təcrübələri öyrənilmiş, məsələyə münasibətlərinin şərhə həyata keçirilmişdir.

Nəticə. Tarixən intiharın öyrənilməsi psixoloji və sosioloji nəzəriyyələrə tabe olmuşdur, bihevizorizm isə özünün müşahidə edilən davranışa və ətraf mühitin gözlənilməz şərtlərinə fokuslanması ilə unikal perspektiv irəli sürür. Bihevizorizm nəzəriyyələri ətraf mühitin stimullarının, möhkəmləndirmə modellərinin və mənimsənilmiş assosiasiyaların davranışa, o cümlədən özünə zərər vermə və intiharla bağlı davranışa necə təsir etdiyini qeyd edirlər. İntihar problemi bu məqalədə onun profilaktikası və ona müdaxilə üçün açar anlayışları, potensial əlavə və nəticələri birləşdirərək, bihevizorizm nəzəriyyələri çərçivəsində nəzərdən keçirilir.

Öncəliklə, qeyd edək ki, I.P.Pavlov (1849-1936), B.F. Skinner (1904-1990), J.B. Vatson (1878-1958), A. Bandura kimi alimlərin işlərinə əsaslanan bihevizorizm müşahidə edilə bilən davranışa fokuslanması və introspektiv metodlardan imtina etməsi ilə xarakterizə olunur. Bihevizorizmin intihara baxış bucağını anlamaq üçün onun əsas prinsiplərini təhlil etmək məqsəduyğun olar:

— Klassik şərtlənmə: öyrənmə stimullar və reaksiyalar arasındakı assosiasiyalar vasitəsilə baş verir (2).

— Operant şərtlənmə: davranış onun möhkəmləndirmə yaxud cəza kimi nəticələri ilə formalaşır (3).

— Müşahidə yolu ilə öyrənmə: davranış başqalarını müşahidə və təqlid yolu ilə qazanıla bilər (1).

İntihara münasibətdə bu prinsiplər ətraf mühitin amillərinin və mənimsənilmiş davranışın suicidal düşüncə və cəhdlərin yaranmasına necə şərait yaratdığını izah etməyə kömək edir.

İntiharla ətraf mühitin triqgerləri arasında əlaqəni düşünsək, bihevizorizm qeyd edir ki, davranışın formalaşmasında ətraf mühitin stimullarının rolü var və intihar kontekstində ətraf mühitin bəzi amilləri antedent (lat. *antecedens* — “qabaqlayan”, “öncəki”) timsalında çıxış edə bilər:

— *Stress yaradan hadisələr*: sevimli insanın itirilməsi, maliyyə çətinlikləri yaxud şəxsiyyətlərarası konfliktlər suicidal davranışın triqgerləri (ing. *trigger* — “tətikləyici qarmaq”) ola bilər.

— *Möhkəmləndirən nəticələr*: intihar davranışı diqqətin artması, xoşagəlməz situasiyalardan çıxış və ya emosional ağrının azalması kimi nəticələr verirsə, o, təsadüfən möhkəmləndirilə bilər.

Məsələn, sosial diqqət möhkəmləndirmə kimi çıxış edə bilər. Bəzi insanlar üçün suicidal jestlər yaxud davranışlar digərlərinin əhəmiyyətli diqqətini və qayğısını cəlb edərək, nəticədə niyətsiz şəkildə həmin davranışları möhkəmləndirə bilər.

Klassik şərtlənmə müəyyən stimulların suicidal düşüncə yaxud əməllərlə hansı şəkildə əlaqələndiyini izah edir. Məsələn:

— *Travma və triqgerlər*: müəyyən şəraitdə (məsələn, uşaqlığını keçirdiyi evdə) ağır travma yaşayan insan bu şəraiti çarəsizlik, ümitsizlik hissi ilə assosiasiya edə bilər, bu da, müvafiq mühitin təsiri zamanı intihar riskini artırır.

— *İldönümü və siqnallar*: keçmiş itkilərlə əlaqədar tarixlər yaxud obyektlər potensial olaraq suicidal düşüncələrə gətirə biləcək qüvvətli emosional reaksiyalar doğura bilər.

Biheviorelter triqqlerlər və suicidal impulslar arasındakı əlaqəni zəiflətmək üçün sistemətik desensibilizasiyanı yaxud ekspozisiya (lat. expositio — nümayiş etdirmə, təqdimat) terapiyasını istifadə etməklə, nəzarət edilən mühitdə həyəcanlı stimullara qarşı qoymaqda insanlara kömək edirlər.

Operant şərtlənmə araşdırır ki, davranışın nəticələri onun təkrarlanmasına necə təsir göstərir. İntihar kontekstində möhkəmləndirmə ilə yanaşı, cəza da rol oynaya bilər:

— *Mənfi möhkəmləndirmə*: suicidal davranış davranışı möhkəmləndirməklə, dözülməz emosional ağrıdan yaxud stressli situasiyalardan qaçışı təmin edə bilər.

— *Müsbət möhkəmləndirmə*: suicidal jestlərdən sonra qayğının yaxud dəstəyin ifadə edilməsi istəmədən davranışı təşviq edə bilər.

Misal üçün fəvqəladə halların idarə edilməsini göstərə bilərik. Müdaxilələr fəvqəladə halların idarə edilməsinin elə strategiyalarını özünə daxil edə bilər, harada ki, arzuolunan davranış (məsələn, kömək istəmə, terapiyada iştirak və b.) mükafatlandırma ilə möhkəmləndirilir, suicidal davranış isə bu vaxtı neytral yaxud korreksiyaedici reaksiyalarla qarşılaşır.

Biheviorelzmın ilkin nümayəndələrindən biri sayılacaq İ.P. Pavlov “məqsəd refleksi” anlayışını işlədir (4). O yazır ki, “*Məqsəd refleksi insanın həyatı enerjisinin əsas formalarından biridir. ... Bütün həyat, onun bütün yaxşılaşmaları, onun bütün mədəniyyəti məqsəd refleksi ilə edilir, yalnız həyatlarında öz qarşılarına qoyduqları bu və ya digər məqsədə can atan insanlar tərəfindən edilir. ... Əksinə, məqsəd yox olan kimi həyat özünə doğru çağırmağı dayandırır.*” (4, s. 217). Deməli, Pavlova görə, məqsədi olmayan və ya məqsəd refleksi tormozlanan insanlar intihara meyl edə bilər.

Sosial-koqnitiv nəzəriyyə baxımından insanlar daxili davranış normalarını pozduqda, həyəcanlanmaya və özlərini mühakimə etməyə (özünü cəzalandırmaya) meyillidirlər (5). Suisidal davranış deyəndə, A. Bandura dərk olunmuş istəklə həyatına son vermə ilə xarakterizə olunan və məqsədi ölüm olan şəxsiyyət davranışını başa düşürdü. Səbəb isə həyatdan könüllü getmək yolu ilə psixotravmatik situasiyanın həll olunması və ya dəyişdirilməsidir.

A. Banduranın sosial öyrənmə nəzəriyyəsi davranışın mənimsənilməsində modelləmənin rolunu qeyd edir. Başqa insanların – istərsə həmyaşıdları, ailəsi yaxud KİV-lər vasitəsilə belə — suicidal davranışını müşahidə etmək təqlid riskini artırır:

— *İntiharla yoluxma*: KİV-lərdə intiharların geniş işıqlandırılması Verter effekti kimi bilənən təqlidedici davranışa gətirib çıxara bilər (6).

— *Ailənin təsiri*: həyatına son verməyə cəhd edən valideynlərin uşaqları bunu dəfətmənin həyatı qabiliyyətli mexanizmi kimi nəzərdən keçirməyi öyrənə bilərlər.

Profilaktik strategiyalar nöqtəyi-nəzərindən, KİV-lərdə intiharların məsuliyyətli işıqlandırılmasının möhkəmləndirilməsi və pozitiv rol modellərinin möhkəmləndirilməsi müşahidə yolu ilə öyrənmənin təsirini yumşalda bilər. Təhsil proqramları davamlılığı və dəfətmənin sağlam strategiyalarını vurğulaya bilərlər.

Biheviorelстик nəzəriyyələrin inkişaf etdirilməsi sayəsində davranış yanaşması intiharların profilaktikası üçün praktiki strategiyalar təklif edir:

— *Davranışın aktivləşdirilməsi*: insanları geri çəkilməyə və hərəkətsizliyə qarşı çıxmaq üçün mükafatlandırıcı və mənalı fəaliyyətlərdə iştirak etməyə həvəsləndirmək.

— *Vərdişlərin öyrədilməsi*: problemin öhdəsindən gəlməyin qeyri-adaptiv mexanizmləri əvəzləmək üçün problem həlli, stresslə mübarizə və emosional tənziimin vərdişlərini öyrətmək.

— *Token iqtisadiyyatı* (mükafat və cəzaların davranışı formalaşdırdığını qeyd edən operant öyrənmə nəzəriyyəsinə əsaslanır): pozitiv davranışa görə mükafat təyin edən sistemin daxil edilməsi, məsələn, terapiyaya getmək yaxud sosial əlaqələrin qurulması.

— *Davranışın funksional təhlili*: müdaxilənin fərdi planlarının işlənilib hazırlanması məqsədilə triqgerlərin, davranışın və nəticələrin üzə çıxarılması.

Koqnitiv-davranış terapiyasının nümayəndələrindən biri olan A.T.Beck (1921-2021) (7; 8) intihar başa düşmək və müalicə etmək nöqtəsində əhəmiyyətli töhfələr vermişdir. Onun işləri intihar düşüncələri və davranışlarının altında yatan koqnitiv proseslərə diqqət yetirməklə, mənfi düşüncə modelləri və koqnitiv təhriflərin (düşüncə xətalalarının) intihar riskinə necə səbəbiyyət verdiyinə dair dəyərli fikirlər təklif edir.

A.Beck yazır ki, *“Bizim müşahidələrin göstərdiyi kimi, depressiv xəstələr ən çox intihar istəklərini iki kateqoriya motivlə əsaslandırırlar. Bəziləri əzab-əziyyətlərinə son qoymaq istəyərək intihar etmək qərarına gəlir və çox ağır gərginlikdən qurtulmağın yeganə yolunu intihar-da görürlər. Bu xəstələr, adətən, həyatın “dözülməz” və “mənasız” olmasından danışır və “daimi mübarizədən” yorulduqlarını deyirlər. Digər xəstələr başqalarından istədiklərini almaq ümidi ilə bu addımı atdıqlarını etiraf edirlər.”* (8, s.151).

O, depressiya və suisidal düşüncələrin yaranmasında koqnitiv triadanın – özünə (neqativ özünüqavrama: intihara meyilli insanlar tez-tez özlərini dəyərsiz və ya başqaları üçün yük kimi hiss edirlər), dünyaya (dünya haqqında pessimizm: onlar dünyanı hədsiz, düşmən və ya dəstəkdən yoxsul kimi qəbul edirlər) və gələcəyə (gələcəklə bağlı ümitsizlik: vəziyyətlərinin heç vaxt yaxşılaşmayacağına inanırlar ki, bu da intiharın əsas göstəricisidir) mənfi baxışın – rolunu qeyd edirdi. A.Beck ümitsizliyi intihar davranışında kritik amil kimi müəyyən etmişdir. O, ümitsizliyin intensivliyinin intihar riski ilə sıx əlaqəli olduğunu, hətta çox zaman depressiyanın özünün şiddətindən daha çox asılı olduğunu aşkar etmişdir (7).

Müzakirə

Biheviyrist nəzəriyyələr dəyərli fikirlər təqdim etsələr də, yalnız müşahidə edilə bilən davranışa diqqət yetirərək intihar kimi mürəkkəb hadisəni həddindən artıq sadələşdirməyə çalışdıqları üçün tənqid olunurlar. Biheviyristin koqnitiv və sosial-mədəni perspektivlərlə inteqrasiyası daha tam bir anlayış təklif edir:

— Koqnitiv davranışçı terapiya (KDT): həm təfəkkür, həm də davranış modellərinin həlli üçün biheviyrist prinsiplərini koqnitiv strategiyalar ilə birləşdirir.

— Sosial-mədəni kontekst: mədəni, iqtisadi və sosial amillərin intihar davranışına təsirini qəbul edir.

Problemin aktuallığı. İntihar davranışını şərtləndirən amillərin hələ də dəqiq müəyyən edilə bilməməsi möhkəmləndirmə və modelləmə yolu ilə öyrənmə konsepsiyasını inkişaf etdirən biheviyristik nəzəriyyələrə baxışı yenidən aktual edir.

Problemin elmi yeniliyi. İlk dəfə məqalədə intihara biheviyristik yanaşmanın müddəaları sistemli işlənilmiş, intiharla bağlı biheviyristik düşüncənin inkişaf yolu təsvir edilmişdir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. İntihara biheviyristik nəzəriyyələr perspektivində yanaşmaq möhkəmləndirmə metodlarından istifadə edərək pasiyentlərlə, o cümlədən biheviyristik ədəbiyyatla iş prosesində intihara meyilliliyin əsasında dura biləcək ətraf mühit amillərini aşkar etməyə imkan yaradır.

Ədəbiyyat

1. Bandura, A. Social Learning Theory: [Electronic resource] / Stanford University. – New York: General Learning Press, – 1971. – 46 p.

URL:https://ia803002.us.archive.org/15/items/BanduraSocialLearningTheory/Bandura_SocialLearningTheory.pdf

2. Pavlov, I.P. Conditioned Reflexes: An investigation of the physiological activity of the cerebral cortex [Electronic resource] / An internet resource developed by Christopher D.Green. York University. – Toronto, Ontario. 1927. 15 p. URL: <https://psychclassics.yorku.ca/Pavlov/>.

3. Skinner, B.F. The Behavior of Organisms. An Experimental Analysis: [Electronic resource] / – New York, – 1938. – 456 p.

URL: <https://dn790004.ca.archive.org/0/items/in.ernet.dli.2015.191112/2015.191112.The-Behavior-Of-Organisms-An-Experimental.pdf>

4. Павлов, И.П. Рефлекс цели: [Electronic resource] / в Сб: Павлов И.П., Двадцатилетний опыт объективного изучения высшей нервной деятельности (поведения) животных. – М.: «Издательство Наука», – 1973. – с. 214-218.

URL: <https://runivers.ru/upload/iblock/8b1/pavlov.pdf>

5. Бандура А. Теория социального научения: [Electronic resource] / пер. с англ. Н.Н. Чубарь. – СПб.: Евразия, – 2000, – 320 с. URL: <https://www.klex.ru/5bf>

6. Phillips, D.P. The influence of suggestion on suicide: Substantive and theoretical implications of the Werther effect: [Electronic resource] / American Sociological Review, Vol. 39, No. 3 (Jun., 1974), pp. 340-354 URL: <http://ereserve.library.utah.edu/Annual/SW/6623/Fast/phillips.pdf>

7. Hopelessness and eventual suicide: a 10-year prospective study of patients hospitalized with suicidal ideation: [Electronic resource] / A.T. Beck [et al.] // The Am. J. Psychiatry. – 1985. – Vol. 142, № 5. – P. 559-563. URL: <https://citeseerx.ist.psu.edu/document?repid=rep1&type=pdf&doi=aa88c668ecdbb3160a268d79498f87dbe467dc51>;

8. Когнитивная терапия депрессии: [Electronic resource] / А. Бек, А. Раш, Б. Шо, Г. Эмери. — СПб.: Питер, — 2003. — 304 с.

URL:https://psv4.userapi.com/s/v1/d/HOEUqXbcRQm9sc8w16UXhQOAp95K3nWGzLWjrD_ceDzk8UnYkEYN8LyuBNtAeghmoDc2GiE0mfPvnaNe70C2prRdTDBwqINomq5hAAjSFDFIS8Tr/A_Bek_A_Rash_B_Sho_G_Emeri_-_Kognitivnaya_terapia_depressii_Zolotoy_fond_psikhoterapii_-_2003.pdf

М.С. Алиев

Проблема самоубийства в перспективе теории бихевиоризма**Резюме**

Теории бихевиоризма предлагают надежную основу для понимания и решения проблемы самоубийства, фокусируясь на влиянии окружающей среды, усвоенном поведении

и моделях подкрепления. Для понимания бихевиористской точки зрения на самоубийство в статье приводится информация о классическом и оперантном обусловливании, включая наблюдательное обучение, а также рассматривается роль их принципов в формировании суицидального поведения. Интегрируя эти принципы с современными терапевтическими подходами, бихевиористы могут разработать эффективные вмешательства для снижения риска самоубийства и повышения устойчивости.

M.S. Aliyev

The problem of suicide in the perspective of behaviorism theory
Summary

Behavioural theories offer a reliable basis framework for understanding and addressing suicide by focusing on environmental influences, learned behaviours and reinforcement patterns. To understand the behavioristic perspective on suicide, the article provides information on classical and operant conditioning, including observational learning, and discusses the role of their principles in the formation of suicidal behaviour. By integrating these principles with modern therapeutic approaches, behavioural scientists can develop effective interventions to reduce suicide risk and increase resilience.

Redaksiyaya daxil olub: 05.03.2025